

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.341

JEL classification: J38, M53, P36

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.008>

Алла ВАСІНА,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 460009, Україна, e-mail: vasina70@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9472-2714>

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Васіна А. Модернізація інституціонального забезпечення розвитку економіки знань. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 2. С. 8–25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.008>

Vasina, A. (2021). Modernizatsiia instytutsionalnoho zabezpechennia rozvytku ekonomiky znan [Modernization of institutional support for the development of the knowledge economy]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 2, 8–25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.008>

Анотація

Вступ. Сформована в кінці ХХ ст. концепція економіки знань чітко окреслила визначальну роль знаннєвого ресурсу у забезпеченні сталого економічного зростання. Однак більш ніж 20-річний досвід реалізації прагнень України сформувати ефективну модель соціально-економічного розвитку та органічно увійти в європейське співтовариство, використовуючи знаннєвий потенціал

економічних перетворень свідчить про наявність значних бар'єрів на цьому шляху, для усунення яких не вдалось виробити дієві механізми. Очевидним є те, що виклики динамічного технологічного поступу, посилення конкуренції в світовому економічному просторі, загострення кризових явищ у всіх сферах суспільного життя актуалізують необхідність проведення послідовної політики формування сприятливого інституціонального середовища розвитку знаннєвої компоненти національної економіки.

Мета. Дослідження присвячене обґрунтуванню методологічного базису інституціонального забезпечення розвитку знаннєвої економіки та визначенню підходів до його удосконалення з урахуванням суспільних викликів, нових ризиків та загроз.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження становить використання системного та інституціонального підходів у процесі аналізу теоретичних основ і практики розвитку економіки знань. Для досягнення поставленої мети використані такі методи дослідження: системного аналізу, систематизації, узагальнення – для визначення передумов, чинників і результатів розвитку економіки знань; логічний – для обґрунтування необхідності модернізації інституціонального забезпечення розвитку економіки знань; інституційного аналізу – для дослідження впливу інституціонального забезпечення на формування економіки знань.

Результати. Виокремлено специфічні риси економіки знань, які вказують на необхідність активізації процесів та вироблення обґрунтованих механізмів її розвитку. Обґрунтовано теоретико-методологічне підґрунтя формування інституціонального забезпечення динамізації розвитку економіки знань. Ідентифіковано тренди світового глобалізованого простору, що визначають інституціональні орієнтири модернізаційних інноваційно-технологічних трансформацій національних економік. Наведено методологічні підходи до ідентифікації інституціональних бар'єрів та незадіяних можливостей розвитку економіки знань як базису вироблення концептуальних підходів до модернізації його інституціонального забезпечення. Акцентовано увагу на необхідності ефективного використання механізму стратегування для надання чіткого інституціонального оформлення послідовній активній економічній політиці знаннєво-інноваційного удосконалення розвитку національної економіки. Визначено шляхи удосконалення інституціонального забезпечення реалізації механізмів розвитку економіки знань.

Перспективи. В контексті формування якісно нової інституційної площини розвитку економіки знань потребують ґрунтовних подальших досліджень питання налагодження ефективної співпраці владних, освітніх, наукових, бізнесових інституцій у напрямі забезпечення системних інноваційно-технологічних перетворень економіки; вироблення та оптимального поєднання механізмів багаторівневого управління процесами знаннєвого переозавантаження економіки із залученням стимулювальних чинників на національному, регіональному, локальному рівнях; використання потенціалу соціальних, ціннісних, етичних інститутів у процесі формування і використання знаннєвого ресурсу національної економіки.

Ключові слова: ресурс знань, економіка знань, інститути, інституціональне забезпечення, інституціоналізація.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 22.

Alla VASINA,

Ds (Economics), Associate Professor, Professor of the Department
management, public administration and personnel,

Western Ukrainian National University,

11 street Lvivska, Ternopil, 460009, Ukraine,

e-mail: vasina70@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9472-2714>

MODERNIZATION OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

Abstract

Introduction. *The concept of the knowledge economy, which was formed at the end of the twentieth century, clearly outlined the decisive role of the knowledge resources in the ensuring of the sustainable economic growth. However, more than 20 years experience of realization of Ukraine's efforts to form an effective model of socio-economic development and organically join the European community, using the knowledge potential of the economic transformation, shows the presence of the significant barriers along the way to eliminate the effective mechanisms. It is obvious that the challenges of dynamic technological progress, increasing competition in the world economic space, exacerbation of crises in all spheres of public life highlight the need for a consistent policy of creating a favorable institutional environment for the knowledge component of the national economy.*

Purpose of the research. *The methodological basis of the institutional support for the development of the knowledge economy and identifying approaches to its improvement, taking into account the societal challenges, new risks and threats are substantiated in the scientific study.*

Research methods. *The methodological basis of the study was the use of the systemic and institutional approaches in the process of the theoretical foundations and practice of knowledge economy analyzing. To achieve this objective, the following research methods were used: system analysis, systematization, generalization – in determining the preconditions, factors and results of the knowledge economy; logical – in substantiating the need to modernize the institutional support for the development of the knowledge economy; institutional analysis – in the study of the impact of institutional support on the formation of the knowledge economy.*

Results. *Specific features of the knowledge economy are highlighted. They indicate the need to intensify the processes and develop the mechanisms for its development. The theoretical and methodological basis for the formation of the institutional support for the dynamization of the knowledge economy is substantiated. The trends of the globalized space, which determine the institutional guidelines of the modernization innovation and technological transformations of the national economies are identified. The methodological*

approaches to the identification of the institutional barriers and untapped opportunities for the development of the knowledge economy as a basis for developing of the conceptual approaches to the modernization of its institutional support are presented. Emphasis is placed on the need for the effective use of the strategic mechanism to provide a clear institutional framework for a consistent active economic policy of knowledge and innovation to improve the development of the national economy. Ways to improve the institutional support for the implementation of mechanisms for the development of the knowledge economy are identified.

Perspectives. *In the context of the formation of a qualitatively new institutional basis of the knowledge economy development, the issues of establishing of the effective cooperation between the government, educational, scientific, and business institutions towards ensuring of the systemic innovative and technological transformations of the economy is needed; likewise the development and optimal combination of mechanisms of multilevel management of processes of knowledge reset of economy with involvement of stimulating factors at the national, regional, local levels; and the use of the potential of social, value, ethical institutions in the process of formation and use of the knowledge resource of the national economy.*

Keywords: *knowledge resource, knowledge economy, institutions, institutional support, institutionalization.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 22.

Постановка проблеми. Сформована в кінці ХХ ст. концепція економіки знань чітко окреслила визначальну роль знаннєвого ресурсу у забезпеченні сталого економічного зростання, заклала методологічне підґрунтя вироблення економічної політики країн різного рівня розвитку, закріпила орієнтири суспільного поступу та підходи до їх досягнення. Європейські інституції спільно зі Світовим Банком розробили критерії розвитку знаннєвої компоненти економічної політики, що становлять основу «дорожньої» карти досягнення стратегічних цілей суспільних перетворень.

Однак більш ніж 20-річний досвід реалізації прагнень України сформувавши ефективну модель соціально-економічного розвитку та органічно ввійти в європейське співтовариство, використовуючи знаннєвий потенціал економічних перетворень, свідчить про наявність значних бар'єрів на цьому шляху, для усунення яких не вдалось виробити дієві механізми. Очевидним є те, що виклики динамічного технологічного поступу, посилення конкуренції в світовому економічному просторі, поглиблення зовнішніх і внутрішніх загроз, загострення кризових явищ у всіх сферах суспільного життя актуалізують необхідність проведення послідовної політики формування сприятливого інституціонального середовища розвитку знаннєвої компоненти національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблемах формування знаннєвої економіки в контексті реалізації завдань суспільного постіндустріального поступу та підвищення ефективності її функціонування зосереджували увагу зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких Ю. Бажал, М. Базилев, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Данько, І. Золотих, Б. Карпінський, С. Кіреєв, Д. Лук'яненко, Т. Луцкова, В. Макаров, В. Мунтян, М. Руденко, В. Семиноженко, Р. Хусайнов, М. Шерешева, А. Янченко та ін.

Незважаючи на наявний значний науковий доробок з цієї проблематики, її складність та багатоаспектність, нові виклики інституціональному забезпеченню реалізації знаннєвої парадигми розвитку національної економіки актуалізують необхідність подальших досліджень.

Мета статті. Метою статті є дослідження інституціонального забезпечення розвитку знаннєвої економіки та обґрунтування підходів до його удосконалення з урахуванням суспільних викликів, нових ризиків та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах перед країнами, які прагнуть утриматись у тренді постіндустріального поступу постає виклик досягнення економічного зростання за дотримання вимог сталого розвитку, адекватне реагування на який знаходиться у площині забезпечення структурної модернізації економіки на основі використання знання як специфічного економічного ресурсу.

Друкер П., піднявши у праці «Епоха розриву поступовості» [1] (1969 р.) питання значимості ресурсів у сучасній економіці, зробив висновок, що матеріальні, фінансові й управлінські ресурси не є вирішальними факторами виробництва, наголосивши на відправній ролі знань у формуванні нового типу економіки, яким є економіка знань.

У XXI ст. знаннєвість стає парадигмальною основою вирішення назрілих проблем суспільного розвитку, гармонізації сфер суспільної життєдіяльності, оптимального поєднання економічних і соціальних інтересів, структуризації національних, європейської та світової економіки. Підтвердженням цього є цілі сталого розвитку 2016–2030 рр., прийняті на Саміті ООН у вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку – забезпечити всеохопну і справедливу якісну освіту та заохочувати можливості навчання протягом усього життя для всіх; створити гнучку інфраструктуру, сприяти всеосяжній і стійкій індустріалізації й заохочувати інновації [2].

Специфічними рисами економіки знань, які свідчать про необхідність активізації процесів та вироблення обґрунтованих механізмів її розвитку, є такі:

- дуалістична сутність знання: як економічного ресурсу, так і цілі функціонування економіки, зорієнтованої на людський розвиток, що становить підґрунтя узгодження соціальних та економічних цілей, критеріїв забезпечення сталого розвитку;
- визначальний вплив знаннєвого ресурсу на формування й ефективне використання всіх інших економічних ресурсів, зокрема – технологічних, виробничих, інформаційних, управлінських, креативних, фінансових, природних, енергетичних;
- стратегічна спрямованість, орієнтація на створення підґрунтя майбутнього довготривалого зростання економіки, випередження щодо забезпечення потреб суспільного розвитку;
- неперервність інноваційних процесів, що забезпечується ефективною взаємодією між їхніми учасниками;
- втілення знань у всіх чинниках і продуктах суспільного виробництва [3];
- орієнтація на розвиток людського потенціалу і залучення його у суспільне виробництво [4];
- забезпечення передумов досягнення критеріїв удосконалення соціальної, технологічної, відтворювальної, зовнішньоекономічної, галузевої, секторальної структури економіки;
- закріплення домінантних позицій сфери послуг у структурі економіки;

- становлення нових секторів і видів діяльності;
- зростання інтелектуалізації праці.

Водночас серед викликів, які гостро актуалізують необхідність модернізації національної економіки у напрямі набуття нею характеристик знаннєвої, варто виокремити: загострення соціальних проблем та посилення соціальної поляризації; посилення глобальної конкуренції та конкуренції на внутрішньому ринку; розвиток глобальних інформаційно-комунікаційних мереж, електронної торгівлі і бізнесу; посилення впливу міжнародного трансферу технологій як чинника економічного розвитку; розширення можливостей підвищення технологічного рівня за умови участі у глобальних ланцюгах доданої вартості; актуалізацію необхідності належного ресурсного забезпечення стратегічних і тактичних цілей структурування економіки, що визначається специфікою ресурсної бази розвитку як біотехнологічних, нанотехнологічних, енергоощадних виробництв та високотехнологічних послуг, притаманних п'ятому і шостому технологічним укладам, так і ресурсних потреб індустріального виробництва, розвиток якого має забезпечити умови переходу до постіндустріального.

Характерною ознакою розвитку економіки знань є її структурно-інноваційна модернізація, яка прямо залежить від наукового знання, яке формує ресурсний базис удосконалення: технологічної структури економіки через сприяння розвитку наукоємних і високотехнологічних виробництв, переходу до нового технологічного укладу; відтворювальної – забезпечуючи зростання продуктивності праці й темпів економічного зростання, зростання сукупного попиту й пропозиції; галузевої – розширюючи перелік видів економічної діяльності з високою часткою доданої вартості, сприяючи появі нових видів діяльності та сфер; соціальної – формуючи передумови підвищення рівня життя та удосконалення структури споживання населення, зростання частки зайнятих інтелектуальною працею; зовнішньоекономічної – створюючи можливості для зростання високотехнологічного експорту, включення національних товаровиробників у глобальні ланцюги доданої вартості [5].

Основу розуміння сутності та базових умов розвитку економіки знань закладає визначення ОЕСР, відповідно до якого «економіка знань, або економіка, заснована на знаннях, – це економіка, яка безпосередньо заснована на створенні, дистрибуції та використанні знань та інформації» [6]. А відтак, ефективність економіки знань детермінується розвитком інституційного забезпечення процесів формування, поширення, використання ресурсу знань, у їхньому тісному взаємозв'язку, яке формує інституціональну площину інтеграції потенціалу освітньої, наукової, інноваційної сфер, високотехнологічного виробництва та інформаційно-комунікативних технологій у напрямі вирішення завдань постіндустріального суспільного розвитку.

Теоретико-методологічне підґрунтя формування інституціональних умов динамізації економіки знань становлять інституціональні теорії, які дають обґрунтоване пояснення таких відправних положень:

– для кожного суспільства існує унікальна система інститутів [7, с. 7], що зумовлює наявність специфічних умов, з урахуванням яких має розроблятися адаптивна унікальна інституціональна модель розвитку економіки знань;

– інститути як правила гри [8, с.18–20] визначають рамкові умови поведінки, спонукальні мотиви до прояву активності та налагодження взаємодії суб'єктів економічних відносин щодо формування знаннєвого простору;

– досягнення певної цілі базується на цілеспрямованій діяльності, певному порядку суспільного життя, що забезпечують інститути [9, с. 61–63], а тому цілеспрямований розвиток економіки знань забезпечується через певний набір взаємопов'язаних та взаємодоповнюваних інститутів;

– задіяння потенціалу інститутів щодо створення нових відносин, впливів, можливостей [10, с. 15] розширює простір формування адаптивних ефективних механізмів використання знаннєвого ресурсу в напрямі забезпечення інноваційно-технологічної модернізації економіки.

Світовий досвід свідчить, що значних успіхів у втіленні парадигми знаннєвої економіки досягли ті країни, яким вдалось сформувати сприятливе інституціональне середовище комплексної реалізації механізмів вироблення, засвоєння та комерціалізації знань у рамках проведення послідовної державної політики, зорієнтованої на підсилення проривних чинників та нівелювання стримувань.

Для України таке завдання є складним викликом і потребує значних напрацювань щодо формування інституціонального базису розвитку знаннєвого простору економічних перетворень на основі врахування як глобальних трендів, так і національних тенденцій та специфіки імплементації засад суспільства знань, що дало б змогу відійти від фрагментарного реагування до системного послідовного окреслення цілей інноваційно-технологічного оновлення економіки та механізмів їхнього досягнення із залученням потенціалу широкого кола суспільних інституцій.

Серед трендів світового глобалізованого простору, що визначають інституціональні орієнтири модернізаційних інноваційно-технологічних трансформацій національних економік, науковці [11, с. 223–224] наголошують на необхідності зосередження особливої уваги на таких, як:

– поглиблення інтеграції новітніх технологічних змін, які відбуваються у сферах інформаційних, біо- та нанотехнологій, що закладає підґрунтя для прориву у вирішенні назрілих економічних і соціальних проблем, реалізації завдань гуманітарного розвитку;

– посилення акцентів на екологічній складовій розвитку, виробленні заходів із запобігання глобальній зміні клімату та адаптації до неї, втілення парадигми коеволюції природи та людського суспільства;

– спрямування вектора структурної трансформації світового господарства в орієнтації на критерії: енергоефективності, використання замкнених циклів виробництва, відтворювальних джерел палива і сировини; виробництва товарів та послуг для збереження здоров'я людини та подовження її довголіття; формування новітніх виробничих систем із залученням креативного потенціалу працівників;

– вирішення в рамках реалізації пріоритетів сталого розвитку ключових соціальних протиріч, що набули загострення як між країнами та регіонами, так і між окремими соціальними групами;

– становлення нової архітектоники регулювання світового господарства з домінуванням окремих регіональних утворень [11, с. 224];

– формування мережевого суспільства і мережевої економіки з використанням потенціалу інноваційного розвитку та виокремлення мережевих структур як базових одиниць економічної організації глобального капіталу;

– вироблення підходів до побудови посткарантинної моделі світу.

Забезпечення реагування на глобалізаційні тренди вимагає вироблення механізмів системного розвитку знань характеристик національної економіки на основі об'єктивного оцінювання її спроможності ввійти і втриматись у тандемі світового технологічного поступу. Певною мірою оцінити тенденції формування такої спроможності, обґрунтувати орієнтири подальших інституціональних перетворень дають змогу міжнародні рейтинги й індекси, що систематично формуються міжнародними організаціями, до яких належать Глобальний інноваційний індекс, який відображає результативність використання знаннєвого потенціалу національних економік.

Україна в 2020 р. за Глобальним інноваційним індексом посіла 45 місце, забезпечивши покращення в рейтингу порівняно з 2019 р. на 2 позиції, однак не змогла повернутись до позицій 2018 р. (43 місце). Така ситуація вказує на відсутність чіткого тренда знаннєво-інноваційного розвитку української економіки. За профілем економік, сформованим на основі глобального інноваційного індексу, Україна має найкращі результати у галузі знань та технологій (25 місце), а найслабші – за ринковими умовами (99 місце) та розвитком інституцій (93 місце) (табл. 1) [12]. Очевидним є те, що інституціональні умови є бар'єром для використання можливостей знань та технологій економічними агентами. Відсутність позитивних проривних імпульсів як з боку ринку так і держави, інституціональна інерція, великий розрив між значеннями показників, що характеризують базові умови розвитку в Україні економіки знань, свідчить про необхідність стратегічного комплексного підходу до формування якісно нового інституціонального забезпечення залучення й використання знаннєвого потенціалу національної економічної системи.

Таблиця 1

Місце України в рейтингу Глобального індексу інновацій*

Складові Глобального індексу інновацій		Роки				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Інститути	101	101	107	96	93
2	Людський капітал і наука	40	42	43	51	39
3	Інфраструктура	99	90	89	97	94
4	Розвиток ринку	75	81	89	90	99
5	Розвиток бізнесу	73	51	46	47	54
6	Результати використання знань і технологій	33	32	27	28	25
7	Результати креативної діяльності	58	49	45	42	44
Глобальний індекс інновацій		56	50	43	47	45
Кількість країн, представлених в рейтингу		128	127	126	129	131

*Джерело. Складено на основі [12–16].

Вироблення ефективних сценаріїв модернізаційної інституціоналізації економіки знань може забезпечуватись на підставі врахування результатів обґрунтованого комплексного оцінювання розвитку останньої та інституціонального середовища її функціонування. Здійснення такого оцінювання з огляду на специфіку формування й використання ресурсу знань є складним амбітним завданням, для вирішення якого поки що немає чіткого методологічного підґрунтя, але його значимість вимагає активізації зусиль у напрямі формування індикаторів для моніторингу трендів знаннево-інноваційного розвитку національної економіки, ідентифікації причин дисбалансів в її інноваційно-технологічній структурі, виявлення прогалин та проблем інституціонального забезпечення.

Інституціональне забезпечення розвитку економіки знань є складною системою взаємопов'язаних інститутів, що формують умови створення, поширення і використання знань суб'єктами економічних відносин у процесі реалізації їхніх інтересів та цілей. Розвиток економіки знань є загальносуспільним явищем, яке задає вектор і темп суспільного поступу та детермінується великою сукупністю інститутів, що формуються на глобальному, національному, мезо-, та мікрорівні; закріплені у формальні й неформальні форми; виявляються у політичній, економічній, соціальній, культурній, ідеологічній сферах; виробляються державними, ринковими, громадськими інституціями. Суб'єкти економіки знань сприймають вияв і реагують на різновекторний вплив великої кількості інститутів відповідно до своїх потреб, інтересів, цілей, наявного власного потенціалу розвитку і на основі цього формують лінію своєї поведінки.

Для ідентифікації інституціональних бар'єрів та незадіяних можливостей розвитку економіки знань як базису вироблення концептуальних підходів до модернізації його інституціонального середовища важливого значення набувають такі методологічні підходи:

- здійснення системного аналізу сукупності різнорівневих інститутів як елементів інституціональної архітектури, синергетичний ефект яких формує загальний тренд розвитку національної економіки знань;

- визначення базових економічних, соціальних, політичних, культурних інститутів, взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними, що формують моделі поведінки суб'єктів економіки знань;

- оцінювання ефективності інституціонального забезпечення економіки знань з використанням інноваційно-технологічних та соціальних індикаторів її структурування;

- проведення моніторингу інституціонального забезпечення та визначення передумов інституціональних трансформацій, що спроможні переформатувати вектори впливу інститутів у напрямі створення сприятливих передумов розвитку економіки знань;

- ідентифікація інституціональних ризиків, бар'єрів, прогалин розвитку знанневої економіки та визначення підходів щодо їхнього усунення;

- діагностування діяльності та взаємодії інституцій, які беруть участь у формуванні інституціонального базису економіки знань.

Забезпечення динамічного, проривного розвитку економіки знань, який дав би змогу сформувавши підґрунтя вирішення назрілих суспільних проблем та подолання

системної кризи, є викликом інституціоналізації цих процесів, варіант адекватного реагування на який в умовах посилення невизначеності та нестабільності може бути вироблений на засадах комплементарності та синергії інститутів різних видів за умови посилення цілеорієнтованої та регульовальної ролі державних владних інститутів.

Формування спроможності національної економічної системи розвиватись на основі інноваційно-технологічного та знаннєвого потенціалів постає як пріоритет структурного реформування економіки і актуалізує необхідність вирішення владними інститутами таких завдань: визначення орієнтирів розвитку економіки знань, бажаних її структурних характеристик відповідно до пріоритетів суспільного розвитку; залучення й ефективне використання соціального й економічного потенціалу та створення правових, організаційних, економічних умов для досягнення окреслених цільових орієнтирів; вироблення механізмів запобігання деструктивним впливам ринкових чинників на процеси виробництва, зберігання, поширення і використання знань.

Забезпечення комплексного підходу до створення інституціонального середовища активізації розвитку економіки знань має базуватись на цілісній концепції застосування дієвих механізмів у рамках узгодженого вироблення й реалізації економічної, соціальної, науково-технічної, структурної, інноваційної, інвестиційної політики держави. У цьому контексті важливо надати чіткого інституціонального оформлення послідовній активній економічній політиці знаннєво-інноваційного удосконалення розвитку національної економічної системи на основі використання механізму стратегування – системного процесу органічного поєднання прогнозування, планування і управління, розробки та реалізації основних програмних документів стратегічного управління, який для забезпечення ефективності, як влучно зазначають науковці [17], повинен мати властивості інституційної гнучкості і включати інтегровані процедури реалізації сценаріїв соціально-економічного розвитку та адаптивну систему коригування цілей на основі безперервного стратегічного аналізу.

Для побудови знаннєвої моделі випереджувального розвитку національної економіки, яка б заклала підґрунтя спроможності України зберегти державну цілісність, подолати системну кризу, адекватно реагувати на виклики нової технологічної революції, керованої штучним інтелектом, та трансформації світової економіки під впливом стрімкої діджиталізації, імплементація концепції стратегування має визначальне значення. Через запровадження чітких процедур вибудовування сценаріїв обґрунтованого взаємоузгодження цілей, шляхів і способів їхнього досягнення з арсеналом адаптованих методів, обсягів і джерел фінансування, важелів стимулювання досягнення бажаних результатів, системного моніторингу [18, с. 33] стратегування розкриває значні можливості виведення національної економіки на траєкторію знаннєво-інноваційної модернізації.

Неналежна увага до стратегування як інституціонального механізму розвитку економіки знань впродовж усього періоду незалежності України не дозволила використати його значний потенціал для запобігання кризових явищ, забезпечення ефективності та конкурентоспроможності національної економічної системи. Розроблення стратегій інноваційного розвитку окремих галузей без їхнього належного взаємоузгодження в орієнтації на досягнення кінцевих стратегічних цілей не сприяло створенню імпульсів прогресивної інноваційно-технологічної структуризації

національної економіки, формуванню її спроможності вирішувати назрілі суспільні проблеми на сучасній науково-технологічній основі.

З огляду на це, на забезпечення стратегічного системного підходу до формування горизонтальної платформи інституціонального забезпечення інноваційного розвитку економіки у 2019 р. Уряд схвалив Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. [19], зорієнтовану на розбудову національної інноваційної екосистеми за такими напрямками: створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність; розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з підприємствами; підвищення рівня спроможності через культурно-просвітницьку діяльність, підвищення інноваційної культури, освітню діяльність, спрямовану на успішну кар'єру молоді. Відповідно до зазначених напрямів Стратегією визначено комплекс програмних заходів, які необхідно реалізувати з метою формування сприятливих передумов для: активізації створення новацій; трансферу новацій; розвитку стартапів; вирішення правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, створених з використанням коштів державного бюджету; налагодження зв'язків українських інноваторів з партнерами, потенційно заінтересованими у комерціалізації їхніх інновацій.

Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності окреслила інституціональний контур забезпечення знаннєво-інноваційного розвитку національної економіки та визначила індикатори його результативності. В цьому зв'язку важливим є її розгляд як інституціонального виклику, який вимагає виваженого обґрунтованого реагування у формі інституціоналізації реалізації визначених завдань в орієнтації на досягнення окреслених бажаних результатів.

На посилення інституційної спроможності держави реалізувати послідовну політику забезпечення інноваційного економічного зростання й органічного умонтування інноваційної складової у механізми досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки мають спрямовуватися заходи щодо вдосконалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. [20]. Доцільно переглянути підходи до розвитку сфери інноваційної діяльності з використанням методологічних засад, закладених Національною економічною стратегією, якими передбачено: визначення візії та стратегічних цілей за кожним з напрямів; здійснення аналізу поточного стану і формування на його основі обґрунтованих висновків з виокремленням ключових аспектів, що мають враховуватися як детермінанти; ідентифікація викликів та бар'єрів досягнення стратегічних цілей; визначення шляхів досягнення стратегічних цілей через окреслення завдань; наведення цільових індикаторів, які планується досягти; здійснення моніторингу реалізації стратегічних пріоритетів з метою гнучкого коригування управлінських механізмів.

Після десятиліть переважання ситуаційного управління українською економікою, коли управлінський вплив частіше виступав реакцією на проблеми, ніж імпульсом до формування бажаного тренду, Національна економічна стратегія стала важливим проривом у інституціональному забезпеченні цілеспрямованого розвитку економіки та

сформувала базис подальшої інституціоналізації процесів її інноваційно-технологічної модернізації.

З огляду на складність завдань розвитку економіки знань, їхня ефективна реалізація може досягатися за умови паралельного удосконалення інституціонального забезпечення за такими основними напрямками: інституціональне забезпечення вироблення механізмів знаннєво-інноваційного розвитку національної економіки; інституціональне забезпечення реалізації механізмів розвитку економіки знань з урахуванням специфіки її складових та особливостей задоволення інтересів її суб'єктів.

Щодо першого напрямку, то актуалізується необхідність законодаво-нормативного закріплення методик, процедур, регламентів узгодженого розроблення програмних документів загальнодержавного, регіонального, локального рівнів, а також секторальних стратегій та програм; забезпечення координації зусиль органів влади у горизонтальній і вертикальній площині; налагодження взаємодії владних і підприємницьких інституцій; вироблення альтернативних цільових сценаріїв вирішення завдань з охопленням широкого кола суб'єктів реалізації політики розвитку економіки знань.

Щодо другого напрямку – інституціонального забезпечення реалізації механізмів розвитку економіки знань, то важливо побудувати інституціональну платформу створення сприятливих умов залучення потенціалу суспільства до створення, поширення і використання знань у рамках формування національного знаннєвого простору та замкнутого інноваційного циклу; активізації розвитку освіти, науки, інноваційної інфраструктури й інноваційного підприємництва у цілісній системі інноваційно-технологічної структуризації національної економіки з дотриманням приватних, організаційних, суспільних інтересів.

В умовах поглиблення системних кризових явищ особливого значення набуває активізація позитивного вияву базових інституціональних чинників з паралельним запобіганням негативним тенденціям. Так, визначальною детермінантою розвитку економіки знань є людський і соціальний потенціал, які, з одного боку – формують джерело і дають вихідний імпульс створенню знаннєвого ресурсу, а з іншого – саме цілям їхнього розвитку має підпорядковуватись економіка знань. У зв'язку з цим актуалізується необхідність побудови інституціональної матриці вироблення й реалізації механізмів соціальної політики, яка паралельно зі стимулюванням якісних змін у соціальному розвитку, блокувала би загрози, зумовлені трансформацією суспільних відносин в умовах інформаційного суспільства та появою нових тенденцій формування й використання ресурсу знань.

Серед тенденцій розвитку освітньої й наукової сфери, які вимагають уваги в аспекті запобігання вияву небажаних явищ, варто виокремити:

- закріплення за інтернетом та мультимедійними засобами ролі одного з основних засобів набуття та поширення знань за певного ігнорування змістового аспекту освіти;
- розвиток інформативного підходу до знань і посилення тенденції підміни ним фундаментальної підготовки;

– недостатнє поєднання знаннєвих та ціннісних орієнтирів при формуванні інтелектуального потенціалу суспільства, ускладнення пошуку компромісу між справедливістю й економічною ефективністю;

– скорочення чисельності працівників освіти та науки, а також їхньої частки в загальній чисельності зайнятих. Так, в Україні питома вага працівників освіти скоротилась з 9,1% у 2015р. до 8,38% у 2019 р. [21], а частка працівників, задіяних у виконанні НДР, зменшилася з 0,95% у 2010 р. до 0,48% у 2019 р. [22];

– посилення соціальної напруги через швидке знецінення знань, поглиблення розриву у доступі до якісних освітніх послуг у сільській і міській місцевості, зменшення довіри до освіти населення, підвищення вартості освітніх послуг, зростання конкуренції на ринку праці;

– відставання освіти від швидкості впровадження технологій.

Водночас в аспекті реагування на соціальні виклики економіки знань, важливо закріпити інституціональні передумови для: формування у громадян культури саморозвитку й самовдосконалення, безперервного навчання; реформування освіти України і доступу громадян до якісної освіти; вироблення дієвих механізмів залучення і збереження висококваліфікованих кадрів, запобігання їхньому відпливу за кордон на основі стимулювання розвитку високотехнологічного сектору економіки, підвищення рівня інтелектуалізації видів діяльності; запровадження гнучких державних програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації; активізації участі підприємницьких структур в інвестуванні розвитку людського капіталу; орієнтації освіти на підготовку інноваційно-орієнтованих кадрів, формування прогресивної структури знаннєвої економіки; згладжування цифрової нерівності через забезпечення безперешкодного і всезагального доступу до глобальної інформації і наукових знань; залучення широких верств населення до е-управління; запобігання загрозам використання штучного інтелекту.

Розвиток національної економіки знань в орієнтації на здійснення технологічного прориву через запровадження технологій VI та VII технологічних укладів прямо залежить від розвитку наукової сфери. Інституціоналізація розвитку науки має забезпечуватись у рамках проведення послідовної державної науково-технічної політики, яка дала б змогу усунути й запобігти кризовим явищам, що пов'язані зі скороченням чисельності наукових працівників, руйнуванням університетських наукових шкіл, зниженням інтересу талановитої молоді до наукової діяльності, поглибленням розриву між наукою і освітою, знеціненням інтелектуальної сфери суспільства. Для України стратегічно важливим є створення сучасного знаннєвого простору зі сприятливими умовами для наукової та науково-технічної діяльності, ефективною взаємодією між інституціями здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, інтеграцією науки, науково-технічної діяльності й освіти, належним захистом інтелектуальної власності, здоровою конкуренцією у сферах науки і техніки, реалізацією засад академічної доброчесності. Держава, визначивши пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, має забезпечити їхню реалізацію через державні цільові науково-технічні програми, органічно вмонтовані в механізми стратегування, що дасть змогу сформувати чітку інституціональну матрицю цілереалізації із залучення потенціалу суб'єктів економіки знань на засадах державно-приватного партнерства.

У процесі формування інституціонального забезпечення вирішення завдань щодо ефективного умонтування процесів поширення, обміну й використання знань у інтегровану модель інноваційно-технологічної модернізації національної економіки заслуговує на увагу використання значних можливостей кластерно-мережових структур. Незважаючи на наукову обґрунтованість методологічних засад формування інноваційних кластерів, мережовий механізм координації розвитку економіки знань, який забезпечив би створення моделі перманентного узгодження і координації інтересів суб'єктів інноваційно-технологічної модернізації національної економіки, залишається недостатньо імplementованим у реальну практику.

Формування мережових відносин між органами влади, інноваційними підприємницькими структурами, науковими установами, університетами виступає базисом інституціональної демаркації знаннєвого простору, в якому інноваційні процеси набували б інтерактивного характеру, формувались нові можливості генерації і дифузії знань, надавалась би системність процесам інноваційно-технологічної модернізації економіки, створенню центрів науково-інноваційного розвитку. Поряд з розвитком інституцій інноваційної інфраструктури актуалізується необхідність налагодження ефективної взаємодії між ними в разі запровадження дієвих способів виробництва і передачі знань, що значною мірою детермінується суспільною довірою.

Висновки. 1. Розвиток національної економіки на основі знаннєвої моделі є базовою умовою забезпечення її спроможності задовольняти суспільні вимоги та утриматись у тренді сучасного цивілізаційного поступу.

2. Специфіка економіки знань та складність інтеграції її освітньої, наукової, інноваційної, інформаційно-комунікаційної та виробничої складових в умовах посилення суперечностей суспільних перетворень зумовлює посилення уваги до інституційного забезпечення динамізації економіки знань та необхідності його перманентної модернізації.

3. Для формування прогресивного сучасного інституціонального базису розвитку знаннєвого простору економічних перетворень необхідно враховувати як глобальні тренди, так і національні тенденції та специфіку імplementації засад суспільства знань, що закладає підґрунтя системного послідовного окреслення цілей інноваційно-технологічного оновлення економіки та механізмів їх досягнення із залученням потенціалу широкого кола суспільних інституцій.

4. Інституціональне забезпечення розвитку економіки знань формується складною системою інститутів різновекторного впливу, а відтак визначення концептуальних підходів до його модернізації має базуватись на ідентифікації інституційних бар'єрів й окресленні дієвих способів їх усунення і запобігання появі та виробленні механізмів підсилення позитивного впливу інститутів на розвиток знаннєвої економіки.

5. Орієнтація інституційного забезпечення на досягнення проривного розвитку економіки знань в умовах загострення системних кризових явищ вимагає вироблення дієвих механізмів реалізації засад комплементарності та синергії інститутів різних видів за умови посилення цілеорієнтованої та регульовальної ролі державних владних інститутів, що сприяло б активізації позитивного вияву базових інституціональних чинників з паралельним запобіганням негативним тенденціям.

Перспективи подальших досліджень. У контексті формування якісно нової інституційної площини розвитку економіки знань потребують ґрунтовних подальших досліджень питання налагодження ефективної співпраці владних, освітніх, наукових, бізнесових інституцій у напрямі забезпечення системних інноваційно-технологічних перетворень економіки; вироблення та оптимального поєднання механізмів багаторівневого управління процесами знаннєвого перезавантаження економіки із залученням стимулюючих чинників на національному, регіональному, локальному рівнях; використання потенціалу соціальних, ціннісних, етичних інститутів у процесі формування і використання знаннєвого ресурсу національної економіки.

Література

1. Drucker P. The Age of Discontinuity. New York : Harper & Row, 1969. 394 p.
2. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: // <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiachollittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 15.05.2021).
3. Базылев М. И., Луцкова Т. М. Знания как экономический ресурс и фактор социального развития. URL: <https://cdo.bseu.by :8080/bitstream/edoc/ 3149/2/Vazylev%20N.%20Znanie%20kak%20> (дата звернення: 15.05.2021).
4. Золотых И. Б. Экономика знаний: особенности и параметры развития. Эффективна економіка. 2014. 11. URL: [www. economy. nauka. com. ua/?op=1&z=3511](http://www.economy. nauka. com. ua/?op=1&z=3511) (дата звернення: 15.05.2021).
5. Васіна А. Ю. Ресурс знань в забезпеченні структурної модернізації національної економіки. Перспективи розвитку національної економіки : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 9–10 верес. 2016 р.) / Східно-український інститут економіки та управління. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2016. С. 49.
6. Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy. OECD/GD (96)102. Paris. 1996.
7. Манцуров І. Г. Інституційне планування як складова сучасної системи державного регулювання економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 5 (132). С. 7.
8. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.
9. Schmoller, G. (1920). Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. Suplemented and enlarged edition, 2 vols. Munichand Leipzig: Duncker& Humblot. (том I, с. 61).
10. Серл Дж. Что такое институт? Вопросы экономики . 2007. 8. С.15.
11. Відтворювальна динаміка економічних систем: інститути та діяльність : монографія / за ред. чл.-кор. Гриценка А. А. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 524 с.
12. Explore economy profiles from the GII 2020. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (дата звернення: 15.05.2021).
13. GLOBAL INNOVATION INDEX 2019. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).
14. GLOBAL INNOVATION INDEX 2018. URL:https://www.wipo.int/ edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018-profile52.pdf (дата звернення: 15.05.2021).

15. GLOBAL INNOVATION INDEX 2017. URL:[https://www.wipo.int/ edocs/ubdocs/en/wipo_pub_gii_2017-appendix1.pdf](https://www.wipo.int/edocs/ubdocs/en/wipo_pub_gii_2017-appendix1.pdf) (дата звернення: 15.05.2021).
16. GLOBAL INNOVATION INDEX 2016. URL:[https://www.wipo.int/ edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-appendix1.pdf](https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-appendix1.pdf) (дата звернення: 15.05.2021).
17. Ємельяненко Л. Стратегування в системі державного управління національною економікою. URL: [https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20075 /81-87.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20075/81-87.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 15.05.2021).
18. Исаева Н. И. Понятие стратегирования в контуре стратегического управления социально-экономическим развитием государства. *Инвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14. С. 31–35.
19. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (дата звернення: 15.05.2021).
20. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-natsionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 15.05.2021).
21. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2019 роках. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2021).
22. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ, 2020. С. 11. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf (дата звернення: 15.05.2021).

References

1. Drucker P. (1969). *The Age of Discontinuity*. New York: Harper & Row, 394 [in English].
2. Tsili staloho rozvytku [Objectives of sustainable development] 2016-2030. Retrieved from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku> (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].
3. Bazyliev M.I., Lutskova T.M. (2021). Znaniia kak ekonomicheskii resurs i factor sotsyalnoho rozvitiia [Knowledge as an economic resource and a factor of social development]. Retrieved from: [https://cdo.bseu.by:8080/bitstream/edoc/3149/2/Bazylev%20N.%20Znanie%20kak%](https://cdo.bseu.by:8080/bitstream/edoc/3149/2/Bazylev%20N.%20Znanie%20kak%20) (available at: May 15, 2021) [in Russian].
4. Zolotikh I. B. (2014). Ekonomika znani: osobennosti i parametry razvitiia. Efektivna ekonomika [Knowledge economy: features and parameters of development. Efficient economy], 11. Retrieved from: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3511> (available at: May 15, 2021) (available at: May 15, 2021) [in Russian].
5. Vasina A.Y. (2016). Resurs znan v zabezpechenni strukturnoi modernizatsii natsionalnoi ekonomiky. Perspektyvy rozvytku natsionalnoi ekonomiky: materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Resource of knowledge in ensuring the structural modernization of the national economy. Prospects for the development of the national economy: materials of the III International. scientific-

- practical conference] (Zaporizhzhia, September 9–10, 2016) / East-Ukrainian Institute of Economics and Management. Zaporizhzhia: NGO «SIEU», 49 [in Ukrainian].
6. Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy. OECD/GD (96)102. Paris. 1996 [in English].
 7. Mantsurov I.H. (2012). Instytutsiine planuvannia yak skladova suchasnoi systemy derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Institutional planning as a component of the modern system of state regulation of the economy. Formation of market relations in Ukraine], 5 (132), 7 [in Ukrainian].
 8. North D. (2000). Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy] / Transl from English l. by Dziub. K.: Osnovy. 198 p. [in Ukrainian].
 9. Schmoller, G. (1920). Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. Suplemented and enlarged edition, 2 vols. Munichand Leipzig: Duncker& Humblot [in German].
 10. Searle J. (2007). Chto takoe institut? Voprosy ekonomiky [What is an institute? Issues of economics], 8, 15 [in Russian].
 11. Vidtvoriuvalna dynamika ekonomichnykh system: instytuty i diialnist [Reproductive dynamics of economic systems: institutions and activities: a monograph] / ed.by a Corresponding Member Hrytsenko A.A. ; NAS of Ukraine, SI «Inst. Of Economics. and predicted. NAS of Ukraine». K., 2018. 524 p. [in Ukrainian].
 12. Explore economy profiles from the GII 2020. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (available at: May 15, 2021).
 13. GLOBAL INNOVATION INDEX 2019. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf> (available at: May 15, 2021).
 14. GLOBAL INNOVATION INDEX 2018. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018-profile52.pdf (available at: May 15, 2021).
 15. GLOBAL INNOVATION INDEX 2017. URL: https://www.wipo.int/edocs/ubdocs/en/wipo_pub_gii_2017-appendix1.pdf (available at: May 15, 2021).
 16. GLOBAL INNOVATION INDEX 2016. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-appendix1.pdf (available at: May 15, 2021).
 17. Yemelienenko L. Stratehuvannia v systemi derzhavnoho upravlinnia natsionalnoi ekonomikoiu [Strategy in the system of public administration of the national economy]. Retrieved from: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20075/81-87.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].
 18. Isaieva N.I. (2017). Poniatiue stratehivaniia v konture stratehicheskoho upravleniia sotsialno-ekonomicheskim razvitiem hosudarstva. Investytsii: praktyka ta dosvid [The concept of strategy within the frames of of strategic management of socio-economic development of the state. Investments: practice and experience], 14, 31-35 [in Russian].
 19. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku. [Strategy for the development of innovation for the period up to 2030]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 10, 2019 № 526-r. Retrieved from: <https://zakon.gov.ua/>

- rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12 (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].
20. Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku. [National Economic Strategy for the period up to 2030], approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 3, 2021. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].
 21. Zainiate nasellennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti v 2012-2019 [Employed population by the type of economic activity in 2012-2019. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].
 22. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy [Scientific and innovative activity of Ukraine]. Statistical collection. Kyiv. 2020. P. 11. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/b_nauka_2019.pdf (available at: May 15, 2021) [in Ukrainian].

Статтю отримано 23 квітня 2021 р.

Article received April 23, 2021